FILOZOFIA
Roč. 56, 2001, č. 1

NAČO PÍSAŤ FILOZOFIU NA SLOVENSKU

LADISLAV KVASZ, Katedra humanistiky FMFI UK, Bratislava

V ôsmom čísle minulého ročníka časopisu Filozofia boli uverejnené články *Odpoveď L. Kvaszovi alebo o banalite a bizarnosti* a *O filozofii, Žofii, Človeče, nehnevaj sa, ÚV KSČ a o inom*, ktorých autorky sa kriticky vyjadrujú k obsahu mojej state *K problému písania filozofie na Slovensku*. Oba články sa vyznačujú nízkou úrovňou argumentácie, čo ma len utvrdzuje v presvedčení, že kritická reflexia súčasnej slovenskej filozofickej produkcie, o ktorú som vo svojej stati usiloval, je potrebná. Preto sa najprv stručne vyjadrím k názorom mojich kritičiek a potom sa pokúsim analýzu slovenskej filozofie doplniť o rozbor ďalších aspektov.

1. Na obranu banalít

Prvý z kritických článkov na moju adresu je od T. Sedovej. Jeho autorka sa usiluje moje názory zmiesť zo stola tým, že ich prehlasuje za bizarné. Je to osvedčený spôsob, ako sa vyhnúť nutnosti zaujať stanovisko k otázkam, ktoré sú nepríjemné. Preto sa stručne vrátim k problémom, o ktoré mi išlo v predošlej stati, v nádeji, že autorka sa už nebude vyhýbať ich vecnému obsahu.

1.1 Otázka nahradenia marxizmu analytickou filozofiou Problém, ktorý som v predošlej stati pomenoval ako "*teória nesprávneho zadku*", spočíva v tom, že je podľa mňa nesprávne snažiť sa marxizmus odmietnuť a nahradiť ho narýchlo naštudovanou, povedzme aj analytickou filozofiou. Aj generácia našich otcov len odmietla filozofiu našich starých otcov a nahradila ju narýchlo naštudovaným marxizmom. Podľa mňa žiadna filozofia nám z marazmu nepomôže, nech by bola sebaserióznejšia. Na to, aby sa na Slovensku opäť začalo filozofovať, je nutné vytvoriť priestor medzi rôznymi filozofiami. Nahradením marxistickej epistemológie analytickou, ako sa o to usiluje T. Sedová, možno trocha zvýšime úroveň filozofickej argumentácie. Ale keď analytická filozofia vytlačí z diskurzu všetko neanalytické podobne, ako marxisti vytlačili z diskurzu všetko nemarxistické, opäť budeme tam, kde sme boli. Lebo aj keď sa niekomu nepáči Husserl či Heidegger, lebo sú "príliš kontinentálni", a aj keď odmieta Foucaulta či Deleuza, lebo sú "príliš francúzski", nemožno poprieť, že sú to filozofi s veľkým F. Ak sa analytická filozofia stane kánonom, povedie k útlaku ľudí rozmýšľajúcich inak rovnako, ako to bolo za vlády marxizmu. Fenomenológia či štrukturalizmus sa nezrodili z rozmaru či z kontinentálnej trudnomyseľnosti. Každá filozofia sa rodí z potreby tematizovať určité problémy. Keď niektorú filozofiu vytlačíme z diskurzu, nech už je to fenomenológia, hermeneutika alebo štrukturalizmus, strácame možnosť porozumieť istým problémom. Priestor filozofie nie je priestorom určitej školy, ale je to priestor medzi jednotlivými školami.

Marxizmus sa snažil umlčať ostatné filozofické školy.[1] Tým ale bránil rôznym komunitám v ich sebareflexii. Napríklad matematici sú v prevažnej väčšine platonici, ale

marxizmus bránil vážne rozdiskutovať otázky platonizmu. Bez toho, že by marxisti pochopili čo i len zlomok problémov, ktoré matematici potrebovali reflektovať, dali platonizmu biľag reakčnej filozofie. Tým v zárodku zadusili artikuláciu filozofických otázok matematiky. Marxizmus nedokázal na poli filozofie matematiky nič ponúknuť, a preto filozofickú sebareflexiu komunity matematikov umlčal. O iných komunitách, napríklad kresťanoch, umelcoch, lekároch alebo psychológoch, platí to isté. Marxisti už vopred mali na všetko odpoveď, nepotrebovali si ani len vypočuť otázky, ktoré ľuďom ležali na srdci. Keď sa etabluje analytická filozofia ako štandard, obávam sa, že situácia bude v mnohom podobná. Opäť sa zúži priestor pre slobodné a nepredpojaté artikulovanie názorov a reflexiu skúsenosti. Lebo filozofia nie je náuka (povedzme o poznaní). Filozofia je proces, ktorý k takejto náuke vedie. Prvotný je vždy problém, potreba reflektovať určitú situáciu. A takúto potrebu majú mnohé spoločenstvá. Úlohou filozofie nie je týmto spoločenstvám predpisovať, ako majú rozmýšľať (či dialekticky alebo analyticky), ale vytvoriť priestor, v ktorom sami vyjadria to, čo sa im odkrylo. Aj keď si osobne analytickú filozofiu vážim pre jej kultúru argumentácie, obávam sa, že neumožňuje tematizovať problémy epistemológie geometrie, ktorými sa už vyše pätnásť rokov zaoberám. Ani v Lehrerovi, ani v Davidsonovi (aby som spomenul autorov odporúčaných T. Sedovou) som nenašiel nič, čo by mi pomohlo porozumieť epistemologickým problémom modernej geometrie. Zato Husserl, Frege či raný Wittgenstein, aj keď obyvatelia kontinentu, ponúkajú nástroje, pomocou ktorých sa možno zorientovať v epistemologických otázkach geometrie (pozri [4]).

1.2 Otázka schematizácie domácej scény. Problémom, ktorý som v predošlej stati nazval "*filozofia v okolí Šafárikovho námestia*", je schematizácia vývinu domácej filozofickej scény po novembri 1989. T. Sedová ignoruje prácu filozofov, ktorí sa pokúšajú rozvíjať nemarxistickú epistemológiu. Vo svojej odpovedi tento problém odbila slovami: "*Kvasz ... predmet a problematiku epistemológie ako normatívnej filozofickej disciplíny si zamieňa s vývinovou psychológiou, evolučnou teóriou poznania, kognitívnymi vedami, filozofiou mysle, filozofiou a metodológiou vedy.*" ([7], 652) Rád by som autorku ubezpečil, že si tieto disciplíny nezamieňam. Naopak, zaujíma ma práve epistemológia, napríklad epistemologický status neeuklidovskej geometrie. To, že vo svojich statiach píšem o vývine geometrie, má jednoduché vysvetlenie. Nerobím to preto, že by som si plietol epistemológiu s evolučnou teóriou poznania. Domnievam sa však, že vytvoriť normatívnu epistemologickú teóriu, platnú súčasne pre dielo Lobačevského, Beltramiho, Kleina, Riemanna, Poincarého a Cartana, je nemožné. Tieto teórie sú z epistemologického hľadiska natoľko rôznorodé, že ich spoločný prienik sa redukuje len na súbor trivialít. T. Sedovej nebránim analyzovať vety typu *X verí, že p*, ale neverím, že v tomto rámci sa jej podarí sformulovať čo i len jediný relevantný problém epistemológie geometrie.[2] Preto aj keď *formálna epistemológia,* ktorú rozvíjam, ešte

[1] Marxisti si zvykli na to, že nemusia oponovať svojim protivníkom, lebo všetkých protivníkov mocensky zlikvidovali. Tým ale stratili zdroj podnetov, ktorý stimuluje rozmýšľanie, a tak postupne ustrnuli v dogmatickej nehybnosti. Je možné, že to je dôvod, prečo po novembri 1989 žiadny z bývalých marxistických filozofov nepocítil potrebu teoreticky sa vyrovnávať s marxizmom. Marxizmus bol už len ustrnutým súborom mŕtvych dogiem, a tak vlastne nebolo s čím sa vyrovnávať.

nemá podobu ucelenej epistemologickej teórie, pri jej tvorbe si nezamieňam epistemológiu s evolučnou teóriou poznania. Zostavujem len inventár epistemologických problémov, ktoré bude treba vyriešiť.

Som pritom presvedčený, že na formálnu epistemológiu nemá marxizmus žiadny, teda ani neblahý vplyv, a preto jej ignorovanie zo strany T. Sedovej a prezentovanie obrazu slovenskej scény v obore epistemológie ako ovplyvnenej marxizmom považujem za skresľovanie situácie. Marxizmus predsa žiadnu epistemológiu nemal, veď marxisti nerozumeli väčšine epistemologických otázok, pred ktoré nás stavia súčasná matematika, informatika, fyzika, biológia, kognitívne vedy, psychológia, sociológia, antropológia, lingvistika, ekonómia, teória práva, politológia, estetika či teória filmu. Preto každý, kto na Slovensku vážnejšie uvažoval o epistemologických otázkach ľubovoľnej zo spomínaných disciplín, automaticky driftoval preč z marxizmu. A väčšina z nás ani driftovať nemusela, lebo sme nikdy marxizmus nepovažovali pre uvažovanie o našich problémoch za relevantný. Preto keď chce niekto analyzovať vplyv marxizmu, na určitú oblasť slovenskej filozofie, mal by to robiť na širšej báze faktov, než aký poskytuje metóda voľných asociácií. Rozhodne sa tým vyhne tomu, že by sa dotkol profesionálnej cti ľudí, ktorí už pomaly dve desaťročia príslušnú oblasť rozvíjajú. Nehovorím tu len za seba, ale predovšetkým za svojich učiteľov a kolegov. Reflexia situácie z rozhľadu siahajúceho pár metrov za hranice Šafárikovho námestia a následné odvážne zovšeobecnenia bez znalosti toho, čo sa deje už len v Mlynskej doline, nemá ďaleko od "*krpčiarskej romantickej filozofie*".

1.3 Otázka povrchnosti. Na obranu voči výtke žurnalizmu T. Sedová voči mne vytiahla ťažkú artilériu modálnej sémantiky. Vzhľadom na to, že sémantika možných svetov je v tomto kontexte irelevantná, nebudem sa snažiť odpovedať v rovnako učenom štýle. Poznamenám len, že mi nešlo o definíciu žurnalizmu, či už podľa J. Mistríka, alebo kohokoľvek iného, ale o jeho prax na Slovensku. Lebo so žurnalizmom to máme podobné ako so slobodou prejavu za minulého režimu. Tak ako v monografii J. Mistríka si môžeme prečítať vznešenú definíciu žurnalizmu, mohli sme si v ústave ČSSR prečítať zákon o slobode prejavu. Ale tieto vznešené texty ešte nič nehovoria o prízemnej každodennosti. A o nej bola moja úvaha. Preto sa obávam, že odkazom na vznešené definície sa problém žurnalizmu nevyrieši. Nebudem opakovať charakteristiku žurnalizmu z predošlej state, ale myslím, že T. Sedová zosmiešnením mojej osoby nezodpovedala moje námietky, ktoré preto považujem ešte stále za otvorené.

1.4 Záver. Stať T. Sedovej končí vetou: "*Á propos, pán kolega, prečo tak asi Rortyho kniha vyšla bez úvodu?*". Aby som sa priznal, táto otázka ma zaskočila. Netuším, prečo "*tak asi*" Rortyho kniha vyšla bez úvodu, ale je mi to jedno. Dúfam, že uvedené

---

[2] Medzi tieto problémy patrí otázka *epistemologického statusu evidencie* (otázka statusu tvrdení, ktoré ich tvorcovia považujú za evidentné), otázka *vzťahu geometrického názoru a jazyka* (otázka hranice tvaru a beztvarého), otázka *epistemologického stausu neeuklidovskej geometrie* (otázka, čo je predmetom neeuklidovskej geometrie) a otázka *použiteľnosti geometrie vo fyzike* (otázka, ako je možné, že čisto špekulatívne matematické teórie nachádzajú uplatnenie pri poznávaní prírody).

problémové okruhy predstavujú vhodný úvod k diskusii o slovenskej filozofii, ktorá mi leží na srdci neporovnateľne viac, než kniha R. Rortyho.

2. Na obranu Žofie

Druhá polemická stať z pera S. Gálikovej sa dotýka širšieho radu problémov. Okrem mojej state sa S. Gáliková vyjadruje aj k statiam V. Suváka [8] a M. Kanovského [2]. Aj keď sú to moji priatelia, nechcem hovoriť za nich a vyjadrím sa len k pasážam venovaným priamo mne.

2.1 Otázka viny. Na stati S. Gálikovej ma najviac šokovala pasáž: "*Podľa kritérií spomenutej diskusie by však rozsudok (celou diskusiou preniká inkvizičný tón) nad mojou aktivitou v oblasti filozofie znel pravdepodobne takto: vinná.*". Nie som si vedomý, že by som písal v inkvizičnom tóne, a ak moje slová vyvolali v S. Gálikovej pocit viny, je mi to ľúto a ospravedlňujem sa za to. Rozhodne to nebol zámer. Osobne totiž reči o vine považujem za kontraproduktívne. To, o čo som sa usiloval vo svojej stati, je priamym opakom hľadania vinníkov. Išlo mi o porozumenie systémovým mechanizmom nastolenia, fungovania a udržiavania toho, čo tu máme od roku 1948. Rozhodne ma nezaujíma otázka osobnej viny, lebo v sociologickej rovine, v ktorej sa niesla moja úvaha, na osobách nezáleží.

Ale nejde len o irelevantnosť otázky viny. Pre porozumenie samotného mechanizmu fungovania komunizmu je otázka viny priam zavádzajúca. Hľadanie vinníkov je typickým príkladom *zástupného problému*. Väčšinou otázku takto formulujú ľudia, ktorí nechcú analyzovať systém, lebo odkrytie mechanizmov jeho fungovania by odhalilo aj ich zviazanosť so systémom, ktorú si odmietajú priznať. Miesto toho, aby sa pokúsili pochopiť, ako určité negatívne javy vyplývajú z fungovania systému, pustia sa do hľadania vinníkov.[3] Takto vlastne naznačujú, že nie systém, ale len konkrétni jedinci sú na vine "*deformáciám*". O takýto zástupný problém išlo napríklad pri "*odhalení deformácií kultu osobnosti*".[4] Stalin, samozrejme, nebol žiadna osobnosť, ale šikovný lump. Jeho kult nebol kultom osobnosti, ale bežným druhom feudálneho uctievania, aký prejavujú nevoľníci voči panstvu. Ale vlastne ani nešlo o kult, či už osobnosti, alebo hočičoho iného, ale jednoducho o boľševické bezprávie. Zvalenie celej viny na Stalina bol úhybný manéver, ktorého cieľom bolo zbaviť viny Stalinových prisluhovačov vrátane Chruščova. Diskusia po roku 1953 mala byť o fungovaní či skôr nefungovaní právneho poriadku. Bolo treba pochopiť, aké mechanizmy umožnili Stalinovi a jeho pomocníkom napáchať všetko to, čo napáchali. V prvom rade išlo o to, pochopiť, že pokiaľ sú sudcovia členmi strany, sú po straníckej línii manipulovateľní, a človeka, ktorého sa strana rozhodne zlikvidovať, toho súdy poslušne zomelú, či už je z právneho hľadiska vinný, alebo nie. Stranícke vedenie sa však nechcelo vzdať moci nad súdmi, nechcelo zmeniť systém. Systém socialistického bezprávia mu vyhovoval. Chcelo len brzdu, ktorá by

[3] Aj keď to znie možno prekvapujúco, hľadanie vinníkov je činnosť, ktorej zmyslom je stabilizácia systému. Odhalenie, odsúdenie a potrestanie vinníkov je dramatický proces, ktorý umožňuje odreagovať negatívne tenzie, ktoré fungovanie systému vyvoláva. Systém sa tak zbavuje negatívnych emócií, ktoré by po nepatričnom nahromadení mohli ohroziť jeho stabilitu.

[4] Vraždenie nekomunistov sa v odbornej marxistickej terminológii nazýva *triedny boj*. Až keď sa začnú vraždiť aj komunisti, triedny boj sa postupne mení na *zločiny stalinizmu*.

v budúcnosti lavínu zatýkania zastavila skôr, než prevalcuje ÚV. Preto namiesto *vecného problému*, ako napraviť sovietsky právny systém potom, ako zabil milióny nevinných obetí, komunisti nastolili *zástupný problém* akýchsi deformácií akéhosi kultu akejsi osobnosti. Samozrejme, to je extrémny príklad. Dovolil som si ho uviesť len preto, lebo S. Gáliková uviedla v nadpise svojej state ÚV KSČ. Domnievam sa, že príklad jasne ilustruje kontraproduktívnosť otázok viny a bližšie osvetľuje pojem zástupného problému.

2.2 Otázka rozoberania a analýzy. S. Gáliková píše: "*Na jednej strane píše L. Kvasz, že na rozdiel od analýzy vecných problémov sa pri rozoberaní zástupných problémov pohybujeme v kruhu ... V ďalšom odstavci však konštatuje, že z analýzy zástupných problémov sa môžeme veľa dozvedieť...*". ([1], 655) Priznávam, že tu som na vine nedorozumeniu ja sám, keďže som nezdôraznil, že slovo **analýza** používam vo význame, v akom sa používa v psychoanalýze. Pojem zástupného problému je modelovaný podľa vzoru Freudovho pojmu latentného obsahu sna. Rozoberaním problému rozumiem pohyb v zajatí symptómov, kým analýzou rozumiem pohyb prekračujúci rovinu symptómov smerom k nevedomým obsahom, ktoré sa za nimi skrývajú.

2.3 Otázka lezenia, žonglovania a vzťahovačnosti. S. Gáliková mi adresuje tri pomerne konkrétne otázky: "*O koho lezení do nesprávneho zadku hovorí? Komu adresuje výtku o žonglovaní so slovami, ktorým niečo zastierame? A kto podľa neho chápe kritiku ako útok na vlastnú osobu, ako prejav spoločenskej diskreditácie?*" ([1], 656) Dúfam, že z predošlého textu je už zrejmé, že mi je úplne jedno, kto konkrétne lezie do nesprávneho zadku, kto žongluje so slovami a kto chápe kritiku ako útok. Ešte raz podčiarkujem, že mi nejde o obviňovania jedincov, ale o porozumenie mechanizmom fungovania slovenskej filozofickej scény. Preto moje slová nechcú byť zdvihnutým prstom, pre ktorý sa S. Gáliková snaží nájsť osobu, na ktorú ukazuje. Chcú byť skôr zrkadlom, v ktorom sa môže každý nad sebou zamyslieť. Žiadny text nie je len **lezením**, ale verím, že súdny čitateľ rozpozná, či mená uvedené v zozname citovanej literatúry sú vyváženým súborom autorov, relevantných z hľadiska danej problematiky, alebo ide o zoznam, ktorého cieľom je prihlásiť sa k istému prúdu a od iného sa dištancovať. Keď citovaný autor trčí, ako trčala väčšina klasikov marxizmu leninizmu, a je uvedený napriek tomu, že k danej téme nič relevantné nenapísal, je zrejmé, že jeho úloha v zozname literatúry je len manifestovať príslušnosť k istému prúdu.

So **žonglovaním** so slovami je to už zložitejšie, ale myslím, že každý čitateľ cíti, či určitý text niečo hovorí, alebo či je to len viac alebo menej kultivovane napísaná vata. Najťažšie je to s **kritikou**, lebo na Slovensku ešte nie sme naučení viesť spolu dialóg, a tak ľudia, ktorí určité slová pocítia ako útok na vlastnú osobu, sa neozvú, takže autor kritiky sa o nich nedozvie. O to intenzívnejšie sa ale rozprúdi ohováranie v kuloároch, kde kritizovaný dáva voľný priebeh svojmu rozhorčeniu. Takže namiesto dialógu, ktorý by pomohol vyjasniť situáciu, sa ohováraním táto len zatemňuje. Je to jeden zo znakov nezrelosti filozofickej komunity. Ohováranie nemám rád a aj preto som sa rozhodol odpovedať na kritiku zo strany T. Sedovej a S. Gálikovej. Je mi sympatické, že svoj nesúhlas prejavili verejne. Preukázali tak stupeň filozofickej zrelosti, ktorý chýba

väčšine ich kolegov, ktorých môj článok podráždil asi viac, ale svoje rozhorčenie ventilovali len ohováraním.

2.4 Záverečné poznámky. Na záver sa ešte vyjadrím k dvom výtkam, ktoré sú skôr štylistického rázu. S. Gáliková mi vyčíta, že sa vyjadrujem príliš pateticky, až absurdne, keď hovorím o stodvadsiatich filozofoch na Slovensku. Ide, samozrejme, len o približný odhad. Za filozofa možno považovať človeka, ktorý za rok vyprodukuje aspoň jeden filozofický text. Keď som spočítal počet pôvodných statí, prekladov a recenzií uverejnených za rok vo *Filozofii* a v *Organone F*, pripočítal k tomu state v regionálnych zborníkoch a knižnú produkciu, vyšlo mi takéto číslo. Jeho cieľom bolo podčiarknuť malosť komunity, a rozhodne nie je myslené pateticky.

Druhá poznámka sa týka termínu duch, ktorý som použil v spojení "*duch mocenského boja*" S. Gáliková ma upozorňuje, že "*filozofiu nepestujú duchovia, ale ľudia*" ([1], 658). Svoje slová nemôže myslieť vážne, lebo potom by Hegelovu *Fenomenológiu ducha* musela považovať za príručku špiritizmu. Termín duch nepoužívam v zmysle okultných náuk, ale na označenie určitej kvality spoločenstva. Napríklad hovoríme, že diskusia prebieha v priateľskom duchu. Duch je čosi, čo prekračuje možnosti jedinca. Akokoľvek sa človek môže snažiť, v istých situáciách sa navodiť ducha dôvery nepodarí. Duch je kvalita vzájomného vzťahu. A stále si myslím, že duch, v ktorom sa odohráva filozofovanie na Slovensku, je vec, ktorú treba zmeniť.

3. Paralyzovaný duch

Na záver sa pokúsim doplniť analýzu slovenskej filozofickej scény o typológiu slovenských filozofov. Vzorom mi je analýza Cz. Milosza z jeho knihy *Zotročený duch* [6]. Na rozdiel od situácie v Poľsku 50-tych rokov, ktorá tvorí predmet Miloszovej eseje, domnievam sa, že dnes na Slovensku duch nie je zotročený, ale skôr paralyzovaný. Odtiaľ teda názov kapitoly.

3.1 Pokus o typológiu slovenskej filozofickej scény. Pokúsim sa opísať sedem stratégií, ktoré sa v slovenskej filozofii sformovali v minulom režime. Ako to už s typológiami býva, sú to len idealizované, zjednodušené prípady. V skutočnosti existujú ich rôzne kombinácie a prechody. Ale domnievam sa, že ako východisko pre diskusiu o stave slovenskej filozofie môže byť táto typológia užitočná.

3.1.1 Dovozcovia ideí. V predošlom režime strana starostlivo kontrolovala ortodoxnosť domácej filozofickej produkcie. Jednou z mála možností, ako do mŕtvych vôd marxizmu vpašovať trocha živej filozofie, bolo preložiť dielo nemarxistického filozofa. Potom, ako sa opatrilo povinným kritickým úvodom, bolo možné verejnosti ponúknuť ozajstný filozofický text. Zásluha prekladateľov deviatich zväzkov *Antológie z diel filozofov*, ako aj niekoľkých desiatok zväzkov edície *Filozofických odkazov* o rozvoj myslenia na Slovensku sa asi nedá zmerať. Pre niekoľko generácií sa tieto edície stali miestom prvého stretu s filozofiou. Na to, aby táto stratégia mohla v minulom režime úspešne fungovať, musela sa však zriecť jedného aspektu, ktorý je prirodzenou súčasťou prenikania určitého filozofického diela do nového kultúrneho okruhu. Mám na mysli pokus použiť dovezenú filozofiu na artikulovanie problémov danej kultúry. Niečo také bolo v predošlom režime nemysliteľné, lebo na artikulovanie a riešenie našich problémov tu

bol marxizmus. Preto sa dovozcovia ideí museli zmieriť s medzami, ktoré im vytýčili ich ortodoxní kolegovia, preložené filozofické dielo smeli prezentovať iba akademicky, bez akejkoľvek snahy použiť v ňom obsiahnuté myšlienky. Tieto medze však boli nanútené len implicitne, celkovou atmosférou doby. Preto si ich existenciu vlastne nikto neuvedomoval a aj potom, čo sa komunistická strana rozpadla a marxizmus opustil pozície jedinej ortodoxie, dovozcovia sa ešte stále obmedzujú len na prezentovanie názorov prekladaného filozofa. Ani im nenapadne, že každá filozofia je predovšetkým výzvou na filozofovanie. Tak dnes vďaka Rortymu rozumieme problémom americkej spoločnosti, vďaka Foucaultovi sme zasvätení do diskusií francúzskych intelektuálov a vďaka Heideggerovi máme kontakt s nemeckou akademickou filozofiou. Jediné, čo nám chýba, je porozumenie našim vlastným problémom.

3.1.2 Učitelia filozofovania. Druhou stratégiou ľudí milujúcich múdrosť bolo ignorovať marxizmus a sústrediť sa na učenie filozofie. Túto stratégiu používali naši učitelia, ktorých si vážime a ktorí nás priviedli k ozajstnému filozofovaniu. Bolo vcelku jedno, aký predmet im dali učiť, po niekoľkých úvodných minútach sa už uberali cestami filozofie a nás strhávali so sebou. Sú to tie nezabudnuteľné prednášky a semináre, na ktoré radi spomíname a ktorých atmosféru by sme chceli odovzdať ďalej našim študentom. Ale opäť na to, aby táto stratégia mohla v minulom režime úspešne fungovať, bolo nevyhnutné, aby sa vyhýbala našej autentickej situácii. Učiteľ smel klásť otázky, smel spochybňovať samozrejmosti, smel ukazovať radosť z filozofovania len za predpokladu, že sa nedotkol skutočnosti. Lebo na opis skutočnosti tu bol marxizmus a tam sa nesmeli klásť otázky, tam sa nesmeli spochybňovať východiská, tam sa nesmelo filozofovať. Tam bolo treba uveriť a naučiť sa. Naši učitelia nás tak učili filozofovať na Descartovi, Humovi či Kantovi a aj my učíme našich študentov filozofovať na týchto, v podstate akademických témach. Samozrejme, filozofovať sa nedá naučiť bez toho, aby si človek osvojil celý rad základných filozofických textov. Ale bravúra v interpretácii textov ešte nie je filozofovaním. Skutočné filozofovanie je filozofovaním tu a teraz. A to nám ešte stále akosi chýba, to nás naši učitelia nedokázali naučiť.

3.1.3 Ochrancovia tradícií. Marxistická historiografia je zvláštna disciplína. V množstve lží, nezmyslov a zamlčovania pravdy asi ťažko nájde sebe rovnú. Preto tretí prúd filozofickej aktivity v minulom režime sa zameral na uchovanie poznania našej *národnej minulosti*. Často sa stávalo, že myslitelia minulosti, ktorých zásluha o vec národa je nespochybniteľná, boli z pamäte národa násilím vymazávaní alebo sa o nich písali samé lži. Preto určitá časť ľudí milujúcich pravdu sa pokúšala systematicky vnášať tieto vymazané mená späť do nášho povedomia a ak to bolo možné, vrátiť ich znetvoreným myšlienkam pôvodný obsah. Takto sa rodili knihy či štúdie, z ktorých sme sa dozvedali o našej národnej minulosti. Ak minulý režim takéto úsilie vôbec toleroval, tak len pod podmienkou, že jeho nositelia sa nebudú snažiť naše dejiny používať na porozumenie našej súčasnosti. Lebo podľa marxizmu je naša súčasnosť výsledkom revolúcie roku 1917 a medzinárodného robotníckeho hnutia, a nie našich vlastných kultúrnych dejín. Aby bolo možné publikovať štúdiu o nejakom zatratenom dejateľovi (a keďže väčšina našich dejateľov boli kňazi, automaticky boli v očiach marxizmu zatrateniahodní), štúdia musela byť napísaná bez akéhokoľvek presahu k dnešku, viac menej len ako

deskripcia udalostí a názorov. Rovnako sa nesmeli hľadať paralely v dejinách susedných národov (Poliakov, Maďarov, Juhoslovanov). Keď marxizmus opustil scénu, vznikla možnosť slobodne písať aj o našich dejinách. Ale podobne ako v predošlých dvoch prípadoch, aj ochrancovia tradícií ostali v zajatí diskurzu, ktorý im bol nanútený v minulosti. Len výsledok stereotypu je v istom zmysle opačný. Kým dovozcovia filozofujú na úrovni západných filozofických štandardov o problémoch, ktoré nie sú našimi problémami, ochrancovia naopak filozofujú o našich problémoch, ale ich diskurz je diskurzom 19. storočia. Filozofujú spôsobom, akým sa už nikde v západnom svete nefilozofuje. Ich texty sú deskriptívne, bez analýz, bez porovnaní s okolitým svetom, bez snahy zaradiť náš duchovný vývoj do širšieho európskeho kontextu. Uspokojujú sa s tým, čo robili doposiaľ, prerozprávaním udalostí a názorov.

3.1.4 Strážcovia diskurzu. Zvláštnosťou marxistického diskurzu bola nedbanlivá argumentácia. Bol to dôsledok skutočnosti, že na argumentoch vlastne nezáležalo. To, čo rozhodovalo o prijatí alebo zamietnutí určitej teoretickej tézy, neboli argumenty, ale styky. Filozofi, ktorí boli v milosti strany, mohli tvrdiť zjavné nezmysly, kým ich kolegovia, ktorí sa dostali do nemilosti, nesmeli publikovať ani dobre premyslené a vecne odargumentované názory. Táto situácia bola priamym výsmechom rozumu a poburovala každého, kto mal len trocha úcty k filozofii. Preto vznikla skupina filozofov, ktorí si povedali, že aj keď nemožno marxizmus odstrániť, je možné aspoň skvalitniť úroveň jeho diskurzu. Navonok sa hlásili k marxizmu, ale pod rúškom predstieraného zápalu sa pustili do kritiky argumentov svojich kolegov. Veď ono je koniec koncov jedno, v akom žargóne sa filozofuje, podstatné sú argumenty. Ale opäť na to, aby táto stratégia mohla v minulom režime fungovať, bolo nevyhnutné, aby sa vyhýbala spochybňovaniu základných téz marxizmu. Takže strážcovia diskurzu sa naučili veľmi efektívne kontrolovať správnosť implikácií, nech už boli premisy akékoľvek. Ich cieľom nebolo zistiť, ako sa veci majú naozaj, ale len ukázať, že určitá úvaha je nesprávna. Keď marxizmus stratil svoje dominantné postavenie a otvorila sa možnosť autentického filozofovania, strážcovia diskurzu túto možnosť nevyužili. Ich činnosť sa obmedzuje iba na to, čo robili doposiaľ, na kritiku názorov iných. Píšu zasvätené poznámky k úvodným vetám rôznych traktátov, neúprosné kritiky názorov rôznych kolegov a poučajú, ako má vyzerať diskurz v rôznych oblastiach filozofie. Jediná vec, ktorej sa od nich asi nedočkáme, *je trocha konštruktívneho filozofovania.* Strážcovia diskurzu asi nikdy nenapíšu vlastný traktát, nesformulujú vlastné názory, nepredložia vlastné pojatie určitej oblasti filozofie. Zotrvávajú v priestore odvodeného filozofovania, ktorý im vytýčil minulý režim, v priestore komentovania filozofie iných.

3.1.5 Devianti. Piatu kategóriu milovníkov múdrosti, ktorým sa podarilo v minulom režime zachovať ducha autentickej filozofie, boli obyvatelia tzv. "*ostrovov pozitívnej deviácie*". Kvôli stručnosti ich nazývajme deviantmi. Sú to filozofi, ktorí si našli určitú pomerne obskúrnu niku, ktorá ušla pozornosti strážcov ortodoxie. Či už sa venovali filozofii matematiky, chémie, biológie alebo pestovali logiku, svoje texty zavalili radom odborných výrazov, ktorým často ani sami celkom nerozumeli. Strážcovia ortodoxie nechceli dať najavo, že by mohla existovať oblasť, v ktorej sa nevyznajú, ale súčasne sa nechceli strápniť tým, že by si poplietli odborné termíny. Preto nad textami

deviantov mávli rukou. Nedovolili im síce, aby publikovali v odborných časopisoch, ale tolerovali vydávanie špecializovaných zborníkov s malými nákladmi. To im umožňovalo kochať sa svojou tolerantnosťou. Takto sa v minulom režime zrodil celý rad podivných zborníkov venovaných obskúrnym otázkam a vytlačených v malých nákladoch na nekvalitnom papieri. Keď sa strážcovia ortodoxie vzdali svojej pozície, devianti opustili svoje niky a pokúsili sa zapojiť do filozofického života. Ale podobne ako dovozcovia, učitelia, ochrancovi a strážcovia ani devianti nedokázali prekonať stereotyp, na ktorý si vo svojich nikách zvykli. Aj naďalej píšu nezrozumiteľným jazykom o obskúrnych problémoch. Jediný rozdiel je v tom, že ich práce vychádzajú vo väčších nákladoch a na kvalitnejšom papieri. Ale dopad ich úvah na slovenskú filozofiu je teraz rovnako ako v minulosti nulový. Nedokázali nájsť odvahu vystúpiť z bezpečného útočiska technickej terminológie a odťažitých problémov a začať priamo a slobodne filozofovať. Takto vlastne ostávajú v priestore, ktorý im vymedzili strážcovia ortodoxie, v priestore irelevantných obskúrností.

3.1.6 Frfloši. Šiestu skupinu slovenských filozofov tvoria ľudia, ktorých možno najpriliehavejšie označiť termínom frfloši. Sú to inteligentní a kultivovaní ľudia, ktorým v minulom režime dobrý vkus zabránil zapojiť sa do bezduchého podniku oficiálnej filozofie. Ich ostrý úsudok a pozorovací talent im nedovolil nespozorovať úbohosť a smiešnosť toho, čo sa produkovalo pod názvom marxistická filozofia. Preto s riadnou dávkou irónie komentovali výkony svojich nedovzdelaných kolegov, ktorí z času na čas vypotili akýsi neuchopiteľný text neurčitej úrovne venovaný nedefinovateľným problémom nepochopiteľného oboru, ktorý sám seba nazýval marxizmom. Frfloš by sa v živote k čomusi tak úbohému neznížil. Písať skutočnú filozofiu, ktorá jediná je hodná námahy, však v minulom režime možné nebolo. Preto frfloši radšej nepísali nič. Vlastne ani nič nerobili, len frflali.[5] Vo svojich vlastných očiach boli hrdinami, ktorí stoja vysoko nad pričinlivým pechorením podpriemerných nedoukov, a jasne vidia ako úbohosť, tak aj márnosť ich počínania. Keď po novembri 1989 bolo opäť možné vážne filozofovať, vyšla na povrch jedna zvláštnosť údelu frflošov. Rokmi frflania stratili schopnosť tvoriť, stratili schopnosť napísať filozofický text, stratili trpezlivosť s postupným triedením faktov a pomalým cizelovaním argumentov. Ukázalo sa, že ich sny o tom, čo všetko by napísali, keby mohli, ktoré snívali počas dlhých rokoch frflania, boli prázdne. Nenapísali nič, lebo sa odnaučili písať. Preto aj naďalej len frflú. Zotrvávajú tak presne v tej role, ktorú im prisúdil minulý režim, v role neškodných komentátorov činov iných.

3.1.7 Prploši. Pôvodne som chcel svoj prehľad ukončiť frflošmi, lebo marxistov som nikdy nepovažoval za filozofov. U nich láska k Marxovi a Strane vždy prevyšovala lásku k múdrosti a pravde.[6] Ale poznámka v texte S. Gálikovej, ktorá píše o svojom

---

[5] Frflošom minulý režim nevadil až tak, ako by sa mohlo zdať z ich rečí. Nie je nič príjemnejšie, ako prefrflať celý deň pri kávičke a prípadne si sem-tam odskočiť na cigaretku. Keby niekto náhodou systém zmenil, museli by začať pracovať, čo by sa im rozhodne nepáčilo. Preto sa nesmieme nechať zmiasť radikálnosťou ich verbálneho odsudzovania režimu. Sú to iba reči. Frfloši vlastne systém zmeniť nechcú a nie sú ochotní proti režimu nič podniknúť. Latentnú zviazanosť s režimom zakrývajú jeho manifestovaným verbálnym odsudzovaním.

[6] Problémom marxizmu je to, že sa snaží kategóriami 19. storočia uchopiť problémy 20.

vymaňovaní sa spod vplyvu marxizmu ([1], 655), ma primäla k prehodnoteniu svojho zámeru. Totiž vedľa straníckych funkcionárov, ktorí používali marxizmus inštrumentálne, ako prostriedok zabezpečujúci pohodlný život na akademickej pôde, ktorí však filozofii nerozumeli a nikdy sa jej ani nevenovali, sú tu generácie ľudí, ktorí kvôli milovanej filozofii boli nútení ísť do kompromisov. Museli sa k marxizmu prihlásiť a z času na čas napísať niečo, čo sa na marxizmus aspoň podobalo. Človek je zvláštny tvor a potreba osobnej integrity je jednou z jeho pozoruhodných vlastností. Preto ľudia, ktorí s marxizmom nemali nič spoločné a prihlásili sa k nemu len preto, lebo to bolo v minulom režime nevyhnutné, sa teraz začínajú s marxizmom vnútorne vysporadúvať. Aby sami pred sebou zdôvodnili svoje minulé rozhodnutie, *prplú* sa v marxizme, čím mu udeľujú význam, ktorý mu rozhodne nepatrí. Marxizmus nemá zmysel rozoberať. Je to marginálny smer sociálneho *myslenia*, ktorý ak sa vôbec filozofie dotýka, tak len veľmi povrchne.[7] Neverím, že vyrovnávaním sa s marxizmom sa možno niekam posunúť.[8] Preto prplanie sa v marxizme je stereotyp, ktorý v mnohom pripomína

storočia. Postupne, ako sa presadzujú počítače a ako stále väčšiu časť národného dôchodku tvoria služby, marxizmus stráca kontakt so skutočnosťou. Marxistickí filozofi si namiesto snahy porozumieť novej situácii, v ktorej žijeme, postavili za úlohu rekonštruovať kategoriálny aparát Marxovho *Kapitálu*. Aj keby sa im to podarilo, z hľadiska porozumenia súčasnosti je to irelevantné. Marxizmus sa zo strachu z revizionistických prúdov, ktoré sa snažili v rámci marxizmu hovoriť o problémoch spoločnosti 20. storočia, rozhodol radšej tieto problémy ignorovať a obnoviť Marxovo učenie v jeho čistote. Návraty k Marxovi sú však predovšetkým návratmi do 19. storočia, a tak vlastne útekmi pred súčasnou dobou.

[7] V predošlej vete je dôraz na myslení. Samozrejme, marxizmus je ústredný prúd ľavicovej ideológie nášho storočia podobne, ako ním bol nacizmus. Tu sa nesmieme nechať zmiasť marxistami, ktorí zvyknú národný socializmus označovať za pravicové hnutie. Terminy vľavo či vpravo sú relatívne, vzťahujú sa vždy na hovorcu. Asi nik nebude popierať, že od marxistov sa nacisti nachádzali skutočne vpravo, ale z hľadiska normálneho zmyslu termínu ľavica je socializmus, či už nacionálny, alebo internacionálny, ľavicovým hnutím. Konflikt marxizmu s nacizmom je bojom frakcií v robotníckom hnutí. Ale nech už to je so vzťahom marxistickej a nacistickej ideológie akokoľvek, ako myšlienkové tradície sú pomerne úbohé.

[8] Je možné, že tento názor je vyjadrením generačnej perspektívy. Pre staršiu generáciu je marxizmus pravdepodobne prúdom, ku ktorému sa hlásili intelektuáli ako Sartre či Fromm a ktorý bol v 60-tych rokoch predmetom vášnivých debát mužov v tmavých rolákoch. Preto marxizmus považujú za legitímny a intelektuálne zaujímavý. Pre moju generáciu, ktorá vyrastala počas normalizácie, keď už boli Sartrove knihy z knižníc starostlivo odstránené, intelektuálne diskusie boli už dávno umlčané a tmavé roláky boli vystriedané šedými oblekmi, je marxizmus predovšetkým nástrojom represívneho systému normalizácie. Reprezentujú ho bezduché knižky sovietskych autorov, ktorých intelektuálna úroveň je úbohá a ktorých legitimita v zozname povinného čítania je prinajmenšom diskutabilná.

Otázka znie, prečo by sa staršia generácia mala starať o generačný pocit generácie mladšej. Veď omnoho prirodzenejšie je zotrvať pri vlastnej generačnej skúsenosti, marxizmus nespochybňovať a celú normalizáciu odbiť ako čosi, čo s filozofiou vôbec nesúvisí. A vlastne takto to je v celých slovenských intelektuálnych dejinách. Skúsenosť každej generácie slovenských vzdelancov je natoľko odlišná od skúsenosti predošlej a nasledujúcej generácie, že každá generácia sa uzavrie do svojej generačnej skúsenosti a odmieta pohľad ostatných generácií. Ak chceme, aby sa na Slovensku zrodila filozofická komunita - možno poprvýkrát v dejinách -, bude asi dôležité naučiť sa prekonať generačné hľadiská. Aj preto je dôležité rozdebatovať otázku legitimity

stereotypy zväzujúce príslušníkov zvyšných typov slovenských filozofov. Opäť je myslenie v zajatí mantinelov, ktoré mu boli násilím nanútené. Prplaním sa v pseudoproblémoch marxizmu len strácame čas, ktorý by sme mohli venovať skutočnej filozofii.

3.2 Ako prekonať paralýzu? Mladý slovenský etnograf Milan Kováč na prednáške, na ktorej opisoval zážitky z pobytu medzi lacandónskymi Indiánmi (pozri napríklad [3]), uviedol zaujímavú skutočnosť. Skoro každý Indián mal na ruke náramkové hodinky. Hodinky však nešli, lebo v kultúre Lacandóncov meranie času nepoznajú. Indiáni nosia hodinky preto, lebo ich videli u belochov. Nechápu však, na čo sú hodinky vlastne dobré. Myslím, že filozofia na Slovensku sa v mnohom podobá hodinkám na ruke Lacandóncov. Pestujeme filozofiu, lebo kultúrne národy ako Nemci, Francúzi a Angličania sa filozofiou zaoberajú. Ale nerozumieme, na čo je vlastne taká filozofia dobrá, aký je jej zmysel. Preto by som rád položil svojim kolegom otázku: **Aký je zmysel filozofovania na Slovensku?**

Jednou z možných odpovedí je, že zmyslom filozofovania na Slovensku je rozpoznať, pochopiť a na základe tohto pochopenia odstrániť ťaživé dedičstvo minulosti. Lebo ako ukázala predošlá úvaha, minulosť ešte stále formuje ducha slovenskej filozofie. Slovenská filozofia je paralyzovaná systémovými návykmi, ktoré sa zrodili a upevnili v predošlom režime. Ale na druhej strane tieto paralyzujúce stereotypy už stratili svoje opodstatnenie, už prestali pôsobiť spoločenské sily, ktoré ich robili nevyhnutnými. Pretrvávajú prevažne len v dôsledku pohodlnosti väčšiny z nás. Zmena nebude jednoduchá, lebo tu nejde o jedinca, ale o celé spoločenstvo. Každý jednotlivec, ktorý sa pokúsi sám vystúpiť z opísaných stereotypov, narazí na stereotypy ostatných členov spoločenstva, a tak po čase asi rezignuje a vráti sa späť ku stratégii dovozcu, učiteľa, ochrancu, strážcu, devianta, frfloša alebo prploša. Ale súčasne s touto bezmocnosťou jedinca je dôležité uvedomiť si, že celý systém sa môže kedykoľvek rozsypať. Stačí aby sme to chceli, aby sme rozbili moc stereotypov, ktorými nás minulosť zväzuje, a začali slobodne filozofovať. Lebo už tu niet nikoho, kto nám v tom môže zabrániť. Už tu nie sú ani sovietske tanky, ktoré spacifikovali našich otcov, ani všemocné ÚV KSČ. Je tu len priestor slobody, rozprestierajúci sa na dosah ruky. Je len na nás, či do neho vkročíme, alebo prežijeme život v tieni minulosti. Lebo ak my nenájdeme odvahu a silu na tento krok, naši študenti to určite urobia o päť, možno o desať rokov s pohrdlivým úsmevom na perách.

---

a intelektuálnej poctivosti marxizmu, lebo, zdá sa, že táto otázka rozdeľuje Slovenskú filozofickú obec a rozkladá dôveru, ktorá je predpokladom každej filozofickej diskusie.

Pre moju generáciu je marxizmus niečím, čo násilne (t.j. nelegitímne) vpadlo do nášho života a vyznačovalo sa úplnou intelektuálnou priemernosťou. Táto veta nie je myslená ako výčitka, ale len a výlučne ako opis stavu. Nejde teda o osoby, ale o vec. Na Slovensku si väčšinou pletieme osoby a veci, a preto som si dal záväzok po novembri 1989 otázku marxizmu po dobu desiatich rokov neotvárať. To je zhruba doba, za ktorú sa možno naučiť po anglicky a postupne si nájsť inú oblasť záujmu. Ale potom, ako sme sa z marxizmu, ktorý bol nanútený sovietskymi tankami, vyslobodili, je podľa mňa dôležité vrátiť sa k tejto téme a vecne ju rozobrať. Je to dôležité už len z toho dôvodu, že nás rozdeľuje, že starší kolegovia berú spravidla túto otázku osobne a ľubovoľná diskusia tak sa po krátkom čase zvrhne na polemiku.

LITERATÚRA

[1] GÁLIKOVÁ, S.: O filozofii, Žofii, Človeče, nehnevaj sa, ÚV KSČ a o inom. In: Filozofia 55, 2000/8, s. 654-658.
[2] KANOVSKÝ, M.: Autonómia filozofického poľa - boj o "s". In: Filozofia 55, 2000/5, s. 414-420.
[3] KOVÁČ, M.: Antóniov lacandónsky panteón a starí Mayovia. Porovnávacia štúdia. In: Religio VIII, 2000/2, s. 125-150.
[4] KVASZ, L.: Tarski and Wittgenstein on Semantics of Geometrical Figures. In: Vienna Circle Institute Yearbook 1998, s. 179-191.
[5] KVASZ, L.: K problému písania filozofie na Slovensku. In: Filozofia 55, 2000/5, s. 400-413.
[6] MILOSZ, Cz. (1953): Zotročený duch. Praha, TORST 1992.
[7] SEDOVÁ, T.: Odpoveď L. Kvaszovi alebo o banalite a bizarnosti. In: Filozofia 55, 2000/8, s. 649-653.
[8] SUVÁK, V.: Prečo by nemohla byť filozofia ako filosofia? alebo O jednom malom nenápadnom "σ". In: Filozofia 55, 2000/5, s. 395-399.

Doc. Dr. Ladislav Kvasz
Katedra humanistiky FMFI-UK
Mlynská dolina
842 48 Bratislava
SR
e-mail: kvasz@fmph.uniba.sk